

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 18

KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 18

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2016

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Ona Aleknavičienė

Biblijos frazeologizmai Jokūbo Brodovskio rankraštyje

Litauische Sprichwörter und Rätsel o 9

Birutė Triškaitė, Žavinta Sidabraitė

Johannas Jacobas Quandtas tikrai mokėjo lietuviškai o 47

Philip Kraut

Jacob Grimm und die litauische Sprache –

II. *Etymologische Forschung im Deutschen Wörterbuch* o 89

Giedrius Subačius

Simono Daukanto *Istorijos žemaitiškos* (1828–1834)

rašybos lūžiai: diakritikai, geminatos, digrafai o 135

Mindaugas Šinkūnas

Kristus, Krystus, Christus, Chrystus ar *Cristus*?

Vardo rašybos raida XVI–XIX amžiaus raštuose o 185

Daiva Sinkevičiūtė

Lietuvių dvikamienių vardų trumpinių kilmės asmenvardžiai

ir jų kamienų užrašymo ypatybės Vilniaus naujųjų miestiečių

ir laiduotojų 1661–1795 metų sąrašė o 221

Reda Griškaitė

„Kasdienybės rašymas“ kaip provincijos intelektualų kūrybinės raiškos ženklas

(Šiaurių dvaro savininko Teodoro Narbuto pavyzdys) o 255

Tamara Bairašauskaitė

Bajorų žemvaldžių ekonominės ir socialinės minties trajektorijos:

rašytinis Antano Medekšos palikimas o 303

Giedrius Subačius, Pēteris Vanags

Žodis *valstybē* – Simono Daukanto pasiskolintas latvizmas o 337

Recenzijos (Reviews)

Birutė Kabašinskaitė

Recenzuojama: *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch* 1–3, 2015 o 375

Aurelija Tamošiūnaitė

Recenzuojama: Gijsbert Rutten, Marijke J. van der Wal, *Letters as Loot. A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch*, 2014 o 385

Liucija Citavičiūtė

Recenzuojama: Žavinta Sidabraitė (par.),
Kūdikių prietelius. Skaitinių vadovėlis, 2015 o 397

Jolanta Gelumbeckaitė

Recenzuojama: Bettina Bock, Maria Kozińska (Hrsg.),
Schleichers Erben. 200 Jahre Forschung zum Baltischen und Slawischen, 2014 o 405

Alma Braziūnienė

Recenzuojama: Roma Bončkutė (par.), *Vaclovo Biržiškos ir Petro Joniko susirašinėjimas (1948–1955)*, 2015 o 413

Akvilė Grigoravičiūtė

Recenzuojama: Francesco Zamblera, *Jidiš kalbos žodynelis*, 2015 o 421

Roma Bončkutė

Recenzuojama: Domas Kaunas, Audronė Matijošienė,
Vilija Gerulaitienė (par.), *Mažosios Lietuvos lietuviai Kanadoje. Išvyčio Jurgio Kavolio 1891–1940 metų dokumentinis paveldas*, 2015 o 425

Paulius V. Subačius

Recenzuojama: Darius Staliūnas (sud.),
Lietuvos erdvinės sampratos ilgajame XIX šimtmetyje, 2015 o 433

Nijolė Strakauskaitė

Recenzuojama: Vasilijus Safronovas, *Nacionalinių erdvių konstravimas daugiakultūriame regione: Prūsijos Lietuvos atvejis*, 2015 o 443

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Ernesta Kazakėnaitė

Glaustai apie pirmosios Biblijos latvių kalba vertimo istoriją o 451

Ona Aleknavičienė

Gotfrydui Ostermejeriui – 300 metų o 469

Daiva Kardelytė-Grinevičienė, Dalia Kiseliūnaitė

Tarptautinė konferencija, skirta Georgo Wenkerio sakinių vertimams į užsienio kalbas o 479

Regina Venckutė

In memoriam: Algirdas Sabaliauskas (1929–2016) o 483

Aurelija Tamošiūnaitė

Johannes Gutenberg-Universität Mainz

Recenzuojama:

Gijsbert Rutten, Marijke J. van der Wal,
*Letters as Loot. A sociolinguistic approach
to seventeenth- and eighteenth-century Dutch.*
Advances in Historical Sociolinguistics 2,
edited by Marijke J. van der Wal,

Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company,
2014, xiv, 426 p. ISBN 978-90-272-0081-5 (HB);
ISBN 978-90-272-6957-7 (E-BOOK)

Prieš dešimtį metų, 2006-aisiais, belgų kalbininkai Roland'as Willemynsas ir Wimas Vandenbussche žurnale *Sociolinguistica*, aptardami europietiškos istorinės sociolingvistikos perspektyvas, apgailestavo, kad ši nuo XX amžiaus devintojo dešimtmečio stiprėjanti kryptis lyg ir „išsibarsčiusi“ tarp įvairių disciplinų, metodų, kalbų ir tyrėjų, t. y. socialinės kalbos raidos aspektus tiriantys mokslininkai, jų nuomone, dirba izoliuotai tiek kalbos (paprastai gilinamasi tik į vienos kurios kalbos specializuotus istorijos aspektus), tiek laikotarpio (vyrauja ankstyvųjų naujųjų laikų tyrimai), tiek metodologijos (dažniausiai bandoma taikyti variantų sociolingvistikos tyrimo metodus), tiek publikavimo kalbos atžvilgiu¹. Belgai tuomet suformulavo penkis uždavinius, padėsiančius, jų nuomone, „išauginti“ europietišką istorinės sociolingvistikos kryptį. Tarp šių uždavinių paminėtas ir glaudesnis įvairiose šalyse dirbančių ir įvairias praeities kalbines bendruomenes tiriančių mokslininkų bendradarbiavimas, ir lyginamųjų tyrimų skatinimas, ir naujos kartos mokslininkų rengimas, bendros konferencijos, vasaros mokyklos, seminarai, ir žurnalų, monografijų leidyba².

Šiandien, žvelgiant iš dešimties metų perspektyvos, galima džiūgauti, kad belgų paskelbta europietiškos istorinės sociolingvistikos plėtotės programa įgyvendinta, regis, su kaupu. Tai rodo ne tik publikacijų gausa, pavyzdžiui, 2015 metais pradėtas leisti specializuotas šios srities žurnalas *Journal of Historical Sociolinguistics*, dvi isto-

¹ Willemynsas, Vandenbussche 2006, 157–158.

² Willemynsas, Vandenbussche 2006, 159–161.

rinės sociolingvistikos tyrimus publikuojančios knygų serijos – *Advances in Historical Sociolinguistics* (John Benjamins) ir *Historical Sociolinguistics: Studies on Language and Society in the Past* (Peter Lang), 2012 metais pasirodęs išpūdingas enciklopedinio pobūdžio leidinys *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, kuriame apibendrinti kelių dešimtmečių tyrimai ir įtvirtinti disciplinos teoriniai ir metodologiniai pagrindai, bet ir išsiplėtęs neformalus istorikų sociolingvistų tinklas (*Historical Sociolinguistics Network – HiSoN*), šiuo metu vienijantis per 350 įvairaus amžiaus, tyrimų patirties ir įvairių kalbų socialines istorijas tiriančių narių³. Vis dėlto reikia pripažinti, kad istorinės sociolingvistikos tyrimuose ir toliau vyrauja germanų, visų pirma anglų, vokiečių, olandų kalbų socialinės istorijos tyrimai. Toks „didžiųjų“ kalbų dominavimas, viena vertus, nėra atsitiktinis, turint omenyje pačios disciplinos istoriją ir raidą, antra vertus, jis aiškiai rodo, kad susiformavo keli stiprūs Europos istorinės sociolingvistikos tyrimų centrai.

Vienas iš tokių centrų – Leideno universitetas, kuriame socialiniais kalbos raidos aspektais domisi ir anglistai (Ingrid Tiekken-Boon van Ostade, Robin Straaijer), ir slavistai (Jos Schaecken), ir olandų kalbos istorikai (Marijke van der Wal, Gijsbert Rutten ir kt.). Būtent olandų kalbos istorijos tyrėjų – Marijkes van der Wal ir Gijsberto Rutteno – indėlių čia norėtusi aptarti plačiau, pristatyti ir apžvelgti naujausią jų monografiją *Letters as Loot. A sociolinguistic approach to seventeenth- and eighteenth-century Dutch* [*Laiškai kaip grobis. Sociolingvistiniai XVII ir XVIII amžių olandų kalbos tyrimai*], pasirodžiusią 2014 metais jau mano minėtoje John Benjamins leidžiamoje knygų serijoje *Advances in Historical Sociolinguistics*.

Monografijoje, kurią sudaro vienuolika skyrių, apibendrinami penkerius metus trukusio mokslinio projekto *Letters as Loot. Towards a non-standard view on the history of Dutch* rezultatai (p. XI). Pirmajame (įvadiniam) knygos skyriuje (p. 1–18) mokslininkai pristato projekto ištakas, aprašo tiriamąjį šaltinį (laiškų atranką, tekstyno sandarą), apžvelgia bendrą tyrimų kontekstą, apibrėžia monografijos tikslą, uždavinius, pasirinktas teorines ir metodologines tyrimo prieigas, analizuojamas kalbines ypatybes (kalbinius kintamuosius) ir tyrimo laikotarpius.

Tiek projekto, tiek monografijos „įkvėpimo“ šaltinis – Britų nacionaliniame archyve saugomi per anglų ir olandų karinius konfliktus (XVII ir XVIII amžiais) iš olandų laivų konfiskuoti ir atimti olandiški laiškai (p. 1). Iš daugiau kaip 40 000 laiškų kiek mažiau nei pusė – apie 15 000 – yra privatūs, asmeninio pobūdžio, rašyti įvairaus išsilavinimo, įvairios socialinės ir regioninės kilmės, profesijų žmonių – tiek vyrų, tiek moterų (p. 1, 2). Tai išties unikalus tyrimo šaltinis, kalbos istorikui atveriantis iki šiol neišbandytas tyrimų perspektyvas. Monografijos autorių santykį su tiriamu šaltiniu, unikalias jų patirtis, manau, iškalbingiausiai nusako pirmasis studijos sakinytis: „It is something of a once-in-a-lifetime experience for a historical linguist to immediately understand the far reaching perspectives opened by a newly rediscovered text source“ (p. 1).

³ Auer et al. 2015, 3.

Analizuojamo šaltinio pobūdis didele dalimi nulėmė autorių pasirinktą tyrimo – kalbos istorijos iš apačios (angl. *language history from below*) – perspektyvą (p. 2). Kitaip tariant, laiškų kalbos bruožai analizuojami ne per bendrinės kalbos kūrimo(si) (standartizavimo) prizmę, o juos bandoma vertinti kaip to meto kasdienės, neliteratūrinės, neformalios kalbos atspindžius: „we stress that the term ‘from below’ primarily refers to the social ranks below the highest social class and to texts representing everyday language that could thus be considered as below formal registers such as the language of literature.“ (p. 5) Pagrindinis monografijos tikslas – aprašyti XVII ir XVIII amžiais įvairių socialinių sluoksnių vartotos olandų rašomosios kalbos bruožus (p. 5). Autoriai siekia įvardyti kalbos varijavimo ir kaitos reiškinius, juos paaiškinti, papildyti olandų kalbos istorijos tyrimus naujais duomenimis (faktais) ir savo tyrimu prisidėti sprendžiant istorines sociolingvistines tyrimų problemas (p. 5).

Analizuoti mokslininkai atsirinko dviejų laikotarpių laiškus: XVII amžiui atstovauja 1664–1674 metais, o XVIII amžiui – 1776–1784 metais rašyti laišškai. Tokį dviejų dešimtmečių pasirinkimą iš dalies lėmė istoriniai įvykiai, t. y. XVII ir XVIII amžiais vykę anglų ir olandų kariniai konfliktai (p. 5). Iš viso monografijoje įvairiais pjūviais analizuojami 933 laišškai (424 500 žodžių), rašyti 716 asmenų (p. 16). Tačiau skirtinguose monografijos skyriuose mokslininkai laiškų imtis koreguoja, atsižvelgdami į tiriamą kalbos ypatybę, jos regioninį paplitimą ir kitus veiksnius: pavyzdžiui, ketvirtajame skyriuje laiškų formulių vartoseną tiriamą laiškuose tik nustatyto socialinio luomo autorių, t. y. neįtraukti neautografai (žr. p. 136), o septintajame skyriuje, siekiant subalansuoti vyrų ir moterų, taip pat XVII ir XVIII amžių laiškų kiekį, pasirinktos mažesnės laiškų imtys (žr. p. 250–251). Visi XVIII amžiaus laišškai yra autografai, XVII amžiaus laišškai, atlikus rašysenos ir turinio analizę, skirti į tris grupes: autografus, neautografus ir neaiškaus statuso (p. 16).

Ruttenas ir van der Wal tyrimo objektais pasirinko dviejų tipų kalbos reiškinius: kalbos (diskurso) ypatybes, būdingas epistoliniam žanrui (t. y. laiškų formules), ir tas olandų kalbos ypatybes, kurių vartoseną tiriamuoju laikotarpiu varijavo ir kito (pavyzdžiui, kreipimosi formos, neigimo raiška, žodžio galo redukcija ar šalutinių sakinių jungimo būdai) (p. 7). Daug dėmesio monografijoje skiriama sakytinės ir rašytinės kalbos santykiui laiškuose aptarti. Todėl, be jau išvardytų kalbos ypatybių, antrajame knygos skyriuje analizuojami fonetiniai ir fonologiniai variantai bei ortografinė jų raiška.

Kalbinėms laiškų ypatybėms nustatyti Ruttenas ir van der Wal pasitelkia variantų sociolingvistikos (angl. *variationist sociolinguistics*) metodiką, t. y. variantiškumas analizuojamas dviem pjūviais: atsižvelgiant į išorinius (socialinius) ir į vidinius (kalbinius) veiksnius. Vidinių, t. y. kalbinių, veiksnių (pavyzdžiui, fonetinio, fonologinio, leksinio konteksto įtaka neigimo raiškai dešimtajame skyriuje, leksinės raiškos ir konteksto įtaka žodžio galo redukcijai devintajame skyriuje ir kt.) pasirinkimas monografijoje priklauso nuo konkrečiai tiriamos ypatybės. Tačiau socialinis variantiškumas beveik visuose skyriuose analizuojamas pagal tuos pačius kintamuosius: biologinę lytį, amžių (skirtos trys amžiaus grupės: jaunesni nei 30, 30–50 metų amžiaus

autoriai ir vyresni nei 50), socialinį statusą (luomą) ir regioninę priklausomybę (p. 9). Atsižvelgdami į istorikų rekonstruotą XVII ir XVIII amžių Nyderlandų visuomenės socialinę struktūrą, Ruttenas ir van der Wal laiškų autorius pagal jų profesinę veiklą, socialinį statusą, išsilavinimą skiria į keturias socialines grupes (klases): aukštesniąją (pavyzdžiui, turtingi pirkliai, laivų savininkai, mokslininkai ir kt.), aukštesniąją vidurinę (pavyzdžiui, didesniųjų parduotuvių savininkai, puskarininkiai), žemesniąją vidurinę (pavyzdžiui, smulkieji prekybininkai, amatininkai, žemesnio rango tarnautojai) ir žemesniąją (pavyzdžiui, darbininkai, jūreiviai, tarnai, kareiviai ir kt.) (p. 10). Autoriai pripažįsta, kad tokia keturnarė socialinių luomų sistema nėra ideali, vis dėlto savo tyrimu bando patikrinti, ar pasirinktas skirstymas yra tikslingas, t. y. ar jį pagrįs empirinių duomenų analizė (p. 10).

Pristatydami to meto olandų visuomenės raštingumo ir demografijos rodiklius, Ruttenas ir van der Wal pabrėžia, kad skirtingai nei kituose Europos (ypač pietiniuose ar rytiniuose) kraštuose, nemaža olandų, ypač šiauriniuose regionuose, XVII ir XVIII amžiais gyveno urbanizuotose vietose, t. y. miestuose ir miesteliuose (p. 11, taip pat p. 398). Todėl visuomenės raštingumo lygis, ypač XVIII amžiuje, dėl tankaus pradinių mokyklų tinklo, sparčiai kilo (p. 14). Vis dėlto vyrai, kaip ir kitose to meto visuomenėse, turėjo geresnes galimybes mokytis rašto nei moterys, todėl ir analizuojamame tekстыne lyties aspektas atspindimas ne visada proporcingai (p. 12).

Kiekybinė tyrimo metodika studijoje dažnai derinama su kokybine, filologine, aprašomąja analize, pavyzdžiui, aprašomojo-analitinio pobūdžio yra trečiasis knygos skyrius, skirtas laiškų formulėms, jų tipams, funkcijoms, leksinei ir gramatinei raiškai aptarti, kokybinė analizė pasitelkiama ir tais atvejais, kai analizuojamų kalbos ypatybių laiškuose yra nedaug ir kt. Apskritai metodų ir teorijų derinimas (angliškai dažnai įvardijamas terminu *triangulation*), mano manymu, yra stiprioji Rutteno ir van der Wal monografijos ypatybė, įtvirtinanti istorinės sociolingvistikos tyrimų metodus ir analitinius pagrindus.

Kaip jau minėta, nemaža dėmesio monografijoje skiriama sakytinės ir rašytinės kalbos santykiui (sakytiškumo laipsniui, angl. *degree of orality*) laiškuose nusakyti. Šiai problemai skirti du monografijos skyriai: antrasis (p. 19–74) ir septintasis (p. 247–287).

Antrojo skyriaus tyrimų objektas – kelios regioninės (tarminės) fonetinės ypatybės ir jų variavimas XVII ir XVIII amžių laiškuose. Kalbos variantai pristatomi ir analizuojami atsižvelgiant į jų regioninį paplitimą. Pirmiausia nagrinėjamos pietų olandų tarmėms (ir Zelandijai) būdingos stabilios (t. y. nei tuo metu, nei dabar vartosenoje nekitusios) tarmės fonetinės ypatybės ir jų raiška laiškuose (žodžio pradžios *h* numetimas ir ilgojo etimologinio *e* išlaikymas, p. 23–46) ir atskirai pristatoma šiaurinėms olandų tarmėms ir Amsterdamui būdingų stabilių fonetinių ir fonologinių ypatybių analizė (germaniškųjų *sk* ir *ft* bei *a* tipo balsių refleksai tarmėje, p. 46–73). Pagrindinis antrojo skyriaus uždavinys – įvertinti laiškų sakytiškumą, t. y. nustatyti, ar autoriai rašydami išlaiko tarmės bruožus, ar vis dėlto orientuojasi į tam tikrus standartizuotus rašomosios kalbos variantus (supraregioninę vartoseną). Kruopšti ir įvairiapusė minėtų ypatybių analizė skyriaus pabaigoje leidžia autoriams daryti išvadą, kad XVII

ir XVIII amžių olandiškų laiškų sakytiškumas vis dėlto nėra didelis (p. 73), t. y. to meto laiškų rašytojai nesiekė fiksuoti tarmės formų, rašė ne pagal tartį, o atsižvelgė į skiemens struktūrą, tipą, morfologinę raišką, tad rašydami taikė tam tikrus rašomosios kalbos dėsnius, orientavosi į tam tikras rašytinės kalbos normas (p. 72, 73). Autorių teigimu, „when people switched from spoken to written language, they often also switched from local to supralocal writing practices“ (p. 73). Ruttenas ir van der Wal tokį procesą, kai nuo fonetinės rašybos (fiksuojančios tartį) pereinama prie silabinės ar morfologinės (fiksuojančios supraregionines formas), įvardijo rašymo sistemos *grafemizacija*, o ši, jų nuomone, priklausanči nuo autorių *rašymo patirties* (p. 72). Būtent *rašymo patirtis* yra kertinis (svarbiausias) veiksnys, vertinant ir aiškinant istorinius rašomosios kalbos variantiškumo reiškinius (p. 74). Visuose tolesniuose monografijos skyriuose, operacionalizavę *rašymo patirtį* apčiuopiamesnėmis išsilavinimo, raštingumo ir profesijos kategorijomis (p. 134), autoriai siekia pagrįsti šią esminę visos studijos išvagę.

Sakytinės ir rašytinės kalbos santykis kiek kitu – diskurso struktūros ir teksto komponavimo – aspektu analizuojamas septintajame skyriuje, kuriame atskleidžiamos sakinių jungimo semantiškai išblukusiais (angl. *semantically bleached*) jungtukais tendencijos. Semantiškai išblukusių jungtukų, pavyzdžiui, *ende 'ir'*, vartojimas sakiniams jungti yra neretai traktuojamas kaip sakybinei kalbai (sakytiniam naratyvui, pasakojimui) būdingas bruožas (p. 248, 249). Ruttenas ir van der Wal, remdamiesi šia prielaida, analizuoja XVII ir XVIII amžių olandiškų laiškų sakinių jungimo variantus, atsižvelgdami ne tik į semantiškai išblukusio jungtuko, bet ir į skyrybos ženklų vartoseną (p. 252). Jie skiria ir aprašo keturias vyraujančias sakinių jungimo strategijas, kitaip tariant, sakiniai analizuojamuose laiškuose jungiami: a) be semantiškai išblukusių jungtukų ir be skyrybos ženklų; b) semantiškai išblukusiais jungtukais, be skyrybos ženklų; c) semantiškai išblukusiais jungtukais ir skyrybos ženklais; d) be semantiškai išblukusių jungtukų, vien skyrybos ženklais (p. 252). Aprašomojoje semantiškai išblukusių jungtukų (pavyzdžiui, *ende, en 'ir', voorts 'toliau' ir kt.*) pagal jų atliekamas funkcijas tekste analizėje atskleista, kad šie jungtukai yra praradę savo propozicines reikšmes ir tekste atlieka diskurso tęsimo funkcijas (p. 266). Variantiškai išanalizavus sakinių jungimą nustatyta, kad semantiškai išblukusio jungtuko *en* vartoseną varijuoja priklausomai nuo socialinės klasės ir laikotarpio, t. y. *en* dažniausiai vartotas žemesnės ir žemesnės vidurinės socialinės klasės atstovų (moterų) laiškuose ir jo vartoseną proporcingai mažėjo tiek laikui bėgant (XVII amžiuje jis rašytas dažniau nei XVIII amžiuje), tiek gausėjant socialinei klasei (p. 281, 282). Lyginant XVII ir XVIII amžių laiškus matyti, kad laikui bėgant imta daugiau vartoti skyrybos ženklų. Žemesnės socialinės klasės atstovų laiškuose jie neišstūmė sakinių jungimo jungtuku *en*, bet iškilo kaip naujas, papildomas sakinių jungimo ir skyrimo būdas. Tuo tarpu aukštesnės socialinės klasės atstovų laiškuose skyrybos ženklai pakeitė sakinių jungimą jungtuku *en* (p. 286). Sakytinės ir rašytinės kalbos bruožų santykį ir jo kaitą XVII ir XVIII amžių olandų laiškuose Ruttenas ir van der Wal reziumuoja taip: „At the level of clause chaining, therefore, we may say that the genre of private letters

was less oral in the eighteenth century when compared to the seventeenth century, and that this change from oral to literate was largely led up by upper and upper-middle class men.“ (p. 287)

Be laiškų sakytiškumo, kitas svarbus monografijos tyrimų objektas – epistolinės formulės. Epistolinės, arba laiškų, formulės – tai gatavi ar beveik gatavi, iš atminties atgaminami, laiskams būdingi žodžių junginiai (kolokacijos). Neretai tokios frazės dar įvardijamos kaip pusfabrikatė kalba⁴. Formulėms, kaip skiriamajai laiškų kalbos (ir diskurso) ypatybei, skiriami net trys Rutteno ir van der Wal monografijos skyriai (trečiasis, ketvirtasis ir penktasis).

Trečiajame skyriuje (p. 75–128) tyrėjai aprašo XVII ir XVIII amžiais olandų laiškuose vartotų formulių funkcijas, taip pat jų tipus, leksinę ir gramatinę raišką. Paėmę vieną laišką kaip pavyzdį, autoriai nurodo, kuriose teksto vietose kokio tipo formulės dažniausios (laiško pradžia būdingos adreso, datos, pasisveikinimo, sveikatos formulės, pabaigai – atsisveikinimo ir kt.). Struktūriškai mažiausiai formulių vartojama laiško vidurinėje (dėstyimo) dalyje, formuliškiausios – laiško įžangos ir pabaigos (p. 79). Pagal pragmatinę situaciją formulių atliekamos funkcijos skirtos į tris pagrindines grupes: a) teksto sandaros (angl. *text-constitutive*); b) intersubjektyvinės (angl. *inter-subjective*) ir c) krikščioniškos-ritualinės (angl. *Christian-ritual*) (p. 82). Teksto sandaros funkciją atliekančios formulės dar smulkiau skirtos į *teksto tipo* (pavyzdžiui, adreso, datos, pasisveikinimo, atsisveikinimo, parašo formulės, t. y. formulės, būdingos tik laiško žanrui) ir *teksto struktūros* (t. y. formulės, kurios padeda konstruoti tekstą, pavyzdžiui, *ick laet ul weeten als dat* ‘aš pranešu, kad’) formules (p. 82). Intersubjektyvinę, t. y. siuntėjo ir adresato bendravimo ryšius nusakančią, funkciją atlieka vadinamosios *sveikatos, pasisveikinimo ir kontakto palaikymo* formulės (p. 83). Iš krikščionišką-ritualinę funkciją atliekančių formulių dažniausiai laiškuose vartojamos (Dievo) *palaiminimo* formulės (p. 84). Ruttenas ir van der Wal gana preciziškai ir kruopščiai aprašo kiekvienos iš šių formulių leksinę, gramatinę raišką, jų variantus. Šis aprašymas itin praveriantis lyginamojo pobūdžio, t. y. kitų kalbų laiškų formulių, tyrimams.

Ketvirtajame skyriuje (p. 129–172) anksčiau aptartos laiškų formulės analizuojamos socialinio variantiškumo ir diachroninės kaitos aspektais. Atsižvelgdami į ankstesnius savo ir kitų tyrėjų tyrimus, Ruttenas ir van der Wal kelia prielaidą, kad laiškų formulių vartosenai nemažos įtakos turėjo autorių *rašymo patirtis*. *Rašymo patirtį* apibrėžę (operacionalizavę) raštingumo, išsilavinimo ir profesijos kriterijais (p. 134), mokslininkai kelia tris formulių vartosenos hipotezes: pirma, ji būdingesnė moterų nei vyrų laiskams, antra, jos dažniau vartotos žemesnės, o ne aukštesnės socialinės klasės asmenų laiškuose, trečia, formulių daugiau XVII amžiaus nei XVIII amžiaus laiškuose (p. 134–135). Toliau skyriuje analizuojamas skirtingų formulių (t. y. pasisveikinimo, sveikatos, diskurso pradžios ir tęsimas) santykinis dažnumas 10 000 žodžių, atsižvelgiant į lyties, socialinės klasės ir laikotarpio aspektus. Išsami analizė patvirtino iškeltas hipotezes, t. y. nustatytas ryšys tarp formulių vartosenos ir socia-

⁴ Plg. Marcinkevičienė 2010, 124.

linės klasės (jos būdingesnės žemesnės socialinės klasės asmenų laiškuose), lyties (moterys dažniau vartojo formules nei vyrai) ir laikotarpio (XVII amžiaus laiškuose formulių daugiau nei XVIII amžiaus) (p. 163–164). Laiškų formulių analizė socialiniu ir diachroniniu pjūviais patvirtina ankstesnes istorikų mintis apie to meto olandų visuomenėje egzistavusią *raštingumo ribą* (angl. *literacy boundary*), t. y. rašymo patirties ribą tarp žemesnės ir žemesnės vidurinės ir aukštesnės bei aukštesnės vidurinės socialinės klasės žmonių (p. 164–166). Šią ribą išvaizdžiai iliustruoja 165 puslapyje pateiktos šeštos lentelės duomenys. Lygindami su XVII amžiaus laiškais, XVIII amžiaus korespondencijoje Ruttenas ir van der Wal užfiksavo mažesnių formulių skaičių (p. 166), tai empiriškai patvirtina istorikų teiginius apie XVIII amžiuje padidėjusį visuomenės raštingumą ir rašymo kultūros plėtrą (p. 166). Istoriniams sociolingvistiniams tyrimams metodine ir analitine prasme, mano požiūriu, itin svarbi autorių išvelgta *didėjančios rašymo patirties* (angl. *incremental writing experience*) tendencija, t. y. pastebėtas dėsningumas, kad tos pačios socialinės klasės vyrų formulių vartosenos dažnumas yra mažesnis nei tos pačios socialinės klasės moterų, o moterų formulių vartosenos dažnumas dažnai yra tolygus ar panašus viena socialine klase žemiau esančių vyrų vartosenos dažnumui (p. 169). Šis dėsningumas galėtų (ir turėtų) būti tikrinamas ir kitų kalbų duomenimis. Ruttenas ir van der Wal ketvirtajame skyriuje elegantiškai parodo, kaip istorinė sociolingvistinė analizė gali empiriškai patvirtinti kitų mokslininkų suformuotas teorines nuostatas, ar priešingai – suteikti naujų įžvalgų analizuojant įvairius visuomenės raidos ir istorijos aspektus.

Penktajame skyriuje autoriai siekia dviejų tikslų: a) palyginti formulių vartoseną autografuose ir neautografuose ir b) palyginti laiškų formules su to meto laiškų vadovuose nurodytomis. Ankstesniame skyriuje išsamiai nagrinėtos sveikinimo, sveikatos, apgailestavimo ir kt. formulės čia analizuojamos, atsižvelgiant į laiško autografiškumą. Jau ketvirtajame skyriuje autoriai padarė išvadą, kad formulės ne itin įgudusiems rašyti autoriams atliko tam tikrą pagalbinę funkciją, t. y. padėjo konstruoti tekstą (vok. *Formulierungshilfe*) (p. 171). Vadinasi, formulių vartoseną yra skiriamasis neįgudusių rašyti asmenų laiškų bruožas. Tačiau kiekybinė formulių dažnumo analizė XVII amžiaus autografuose ir neautografuose (t. y. diktuočiuose laiškuose, rašytuose įgudusių asmenų, profesionalių raštininkų) atskleidė gana netikėtą tendenciją: daugeliu atvejų formulių vartoseną neautografuose buvo triskart gausesnė nei autografuose (p. 175, 176, 178, 179). Tad kyla klausimas, kodėl profesionalūs raštininkai, rašydami laiškus už kitus, taip gausiai vartojo formules. Atsakymas, pasak Rutteno ir van der Wal, greičiausiai sietinas ne su rašymo patirtimi, o su laiško, kaip žanro, rašymo konvencijomis: „Another important factor must therefore be at play in the distribution of formulaic language in non-autographs: not the lack of writing experience, but fixed formatting, convenient to social and professional writers“ (p. 180). Šis autorių atradimas parodo, kaip atsargiai (neabsoliutinant) reikia vertinti išorinių veiksnių įtaką kalbos reiškiniams.

Kita penktojo skyriaus potėmė – laiškų formulių tipai ir jų raiška to meto laiškų vadovuose. Ruttenui ir van der Wal rūpi išsiaiškinti, iš kur XVII ir XVIII amžių

olandų laiškų autoriai perėmė laiškų formules ir kokį poveikį aktualiai vartosenai turėjo tuo metu populiarūs laiškų vadovai. Pagal adresatą XVII ir XVIII amžių olandų laiškų rašymo vadovus autoriai skiria į dvi grupes: vadinamuosius elitinius, skirtus aukštesniems socialiniams sluoksniams, ir mokyklinius, parašytus pedagoginiais tikslais ir skirtus mokykloms (p. 188). Ruttenas ir van der Wal kiek išsamiau išanalizuoja vieną – bene populiariausią – to meto mokyklinį laiškų vadovą, parengtą Heymano Jacobi'o. Kaip rodo autorių pateiktas palyginimas (p. 197), kai kurios Jacobi'o laiškų vadovo formulės iš tiesų vartotos ir aktualioje vartosenoje. Vis dėlto skirtumai (nedidelis formulių kiekis, besiskirianti leksinė raiška), pasak autorių, užgožia panašumus: „the differences outweigh the resemblances to the extent that no direct influence of letter-writing manuals on actual practice should be assumed“ (p. 201). Ruttenas ir van der Wal spėja, kad laiškų formulės yra išmoktos praktiškai, iš vartosenos, t. y. skaitant gautus laiškus, rašant atsakymus, per kolektyvinę patirtį, bendrą socialinę veiklą (p. 201)⁵.

Šeštajame skyriuje (p. 203–245) nagrinėjama laiškamis, kaip komunikacijos žanru, būdinga dar viena kalbos ypatybė – kreipimosi formų raiška. Tai bene labiausiai ištyrinėtas istorinės pragmatikos aspektas. Vis dėlto Rutteno ir van der Wal tyrimas pateikia naujų analitinių įžvalgų. Autoriai analizuoja XVII ir XVIII amžių laiškuose vartotas įvardines ir daiktavardines kreipimosi formas. Pateikę trumpą istorinę formų raidos apžvalgą, jie apibendrintai skiria du kreipimosi formų tipus: epistolines formas *ul*⁶ 'tavo / jūsų mylista, tamsta' ir *ue*⁷ 'gerbiamasis' (daiktavardines, būdingas vadinamajam distanciniam mandagumui) ir įvardines *du* 'tu', *gij* 'tu, jūs', *jij* 'tu', *u* 'jūs' (būdingas kontaktiniam mandagumui) (p. 205). Šių formų distribucija XVII amžiaus privačiuose ir verslo laiškuose iš dalies patvirtina ankstesnių tyrimų išvadas, kad verslo komunikacijai būdingesnis distancinis mandagumas, o privačiajai – kontaktinis (p. 208, 209). Vis dėlto epistolinių (t. y. formaliesnio bendravimo) formų kiekis privačiuose ir šeimos laiškuose fiksuotas gana didelis (p. 209–213). Su distanciniu mandagumu siejamų daiktavardinių formų vartoseną padažnėja ir diachroniškai (p. 222), nors vėlesnė (XIX amžiaus) kalbos raida, atvirkščiai, rodo kontaktinio mandagumo formų plitimą (p. 222). Prieštaringi duomenys verčia Rutteną ir van der Wal ieškoti kitų interpretavimo galimybių, t. y. pažvelgti į kreipimosi formų vartoseną ne iš *mandagumo teorijos* (angl. *politeness theory*), o iš *politinio elgesio* (angl. *politic behaviour*) teorijos perspektyvos (p. 224). Ši teorija remiasi prielaida, kad ne visi reiškiniai gali būti interpretuojami kaip mandagumas ar nemandagumas, t. y. kai kurios kalbėjimo situacijos yra nežymėtos, tiesiog tinkamos tai kalbinei situacijai („appropriate to the ongoing social interaction“, p. 224). Būtent iš tokios neutralios – *politinio elgesio* – pozicijos, Rutteno ir van der Wal teigimu, reikėtų vertinti ir analizuoti epistolinių *ul* ir *ue* formų vartoseną (p. 225). *Ul* ir *ue* traktuodami kaip neutralias kreipimosi formas,

5 Panašias įžvalgas apie lietuvių emigrantų laiškų rašymo patirtis yra pateikusi ir Dainava Markelytė, žr. Markelis 1999, 161–189.

6 Istoriskai *ul* yra junginių *uwe liefde* arba

u liefde 'jūsų malone, jūsų meile' ir *u lieden* 'jūs žmonės' trumpinys (p. 205).

7 Istoriskai *ue* yra *u edele* arba *uwe edelheid* 'jūsų didenybė' trumpinys (p. 205).

tyrėjai jų variantiškumą analizuoja įprastais socialiniais pjūviais: pagal socialinę klasę, lytį ir laikotarpį. XVIII amžiuje *ue* beveik išstūmė iš vartosenos *ul* ir šį pokytį inicijavo aukštesnės socialinės klasės vyrai (p. 245).

Aštuntasis, devintasis ir dešimtas monografijos skyriai skirti XVII ir XVIII amžiuose vykusiems specifiniams olandų kalbos morfosintaksės kaitos procesams. Todėl šie skyriai, skirtingai nei į platesnį skaitytojų ratą orientuoti ankstesnieji, visų pirma pravartesni olandų kalbos istorikams.

Aštuntajame skyriuje (p. 289–321) analizuojama santykinių įvardžių ir prieveiksmių vartosenos kaita (*d-* formų, pavyzdžiui, *dat* ‘kas, kuris’, *daer* ‘kur’, nykimas ir *w-* formų, pavyzdžiui, *wat* ‘kas, kuris’, *waar* ‘kur’, išgalėjimas) XVII ir XVIII amžių laiškuose. Žvelgiant diachroniškai laišku duomenys parodė aiškų perėjimą nuo *d-* formų XVII amžiuje (jos sudarė 56 procentus visų pavartojimo atvejų) iki *w-* formų XVIII amžiuje (72 procentai visų pavartojimo atvejų) (p. 297). Santykinių įvardžių ir prieveiksmių analizė socialiniais pjūviais taip pat patvirtino jau anksčiau pastebėtus dėsningumus: kaitą inicijavo aukštesnės ir aukštesnės vidurinės socialinės klasės vyrai, o moterų vartosenos polinkiai sutampa su viena socialine klase žemiau esančių vyrų vartosenos rodikliais (p. 300–305). Tai rodo, kad anksčiau autorių suformuotos teorinės įžvalgos galioja analizuojant ne tik tiesiogiai su rašymo patirtimi susijusius kalbos bruožus (pavyzdžiui, formulių vartoseną), bet gali paaiškinti ir tam tikrus gramatikos pokyčius. Ruttenas ir van der Wal daro išvadą, kad „the textualisation of society and the increasing literacy rates have had an undeniable influence on the language“, kitaip tariant, „the written channel influences grammar“ (p. 304). Šiame (ir kituose dviejuose skyriuose) monografijos autoriai daug dėmesio skiria vidinių kalbos veiksmių įtakai, todėl santykinių įvardžių ir prieveiksmių vartoseną analizuoja atsižvelgiant į leksinį kontekstą (lyginama vartoseną laišku formulėse ir neformulėse, p. 304–313), šalutinio sakinio įterpimo vietą (t. y. ar šalutinis sakinys įsiterpęs į pagrindinį dėmenį, ar eina po jo) bei semantiką (p. 314–320). Analizė parodė, kad vienoje formulėse dažniau vartotos *d-*, kitose – *w-* formos. Tai leidžia daryti išvadą apie tai, kad kalbos kaita vyksta per konstrukcinę sklaidą (angl. *constructional diffusion*), t. y. pirmiau inovacijos perimamos vienoje konstrukcijoje, vėliau iš jų plinta į kitas (p. 320). Šalutinio dėmens pozicija taip pat turėjo įtakos santykinių įvardžių ir prieveiksmių vartosenai: konservatyvesnis variantas rinktasis šalutinį sakinį įterpiant į pagrindinį dėmenį, naujesnis – jam esant postpozicijoje (p. 320–321).

Devintajame skyriuje (p. 323–361) aptariamas vienas iš ryškiausių olandų kalbos fonologinių pokyčių – žodžio galo redukcija (apokopė), paveikusi įvairias žodžių klases. Ruttenas ir van der Wal pasirinko analizuoti esamojo laiko pirmojo asmens veiksmažodžių formas, kurios gali būti redukuotos (dabartinės olandų kalbos norma) arba neredukuotos (senasis variantas). Diachroninis pjūvis atskleidžia aiškią kaitą: XVII amžiaus laiškuose redukuotos formos sudaro 59 procentus visų pavartojimo atvejų, XVIII amžiaus – 73 procentus (p. 329). Tiriamų variantų regioninis pasiskirstymas rodo, kad šiaurinėse tarmėse jau XVII amžiuje 70 procentų visų pavartojimo atvejų sudarė redukuotos formos, tuo tarpu Zelandijoje, priešingai, vyravo pilnosios

lytys (p. 330). Iš XVIII amžiaus duomenų matyti, kad kaita beveik įvykusi (t. y. neredukuotos formos išstumtos iš vartosenos) šiaurinėse tarmėse, Zelandijoje, skirtingai nei XVII amžiuje, taip pat pamažu įsivyravusios redukuotos formos (p. 331). Fonologinio konteksto analizė parodė, kad dešinysis kontekstas (t. y. ar tolesnis garsas balsis ar priebalsis) didesnės įtakos veiksmažodžių esamojo laiko pirmojo asmens galūnės redukcijai neturi (p. 332–333). Kairysis kontekstas įtakos turi, t. y. šaknys, besibaigiančios [t], veikia progresyviai – po jų dažniausiai pasitaiko redukuotų lyčių, o šaknys, besibaigiančios [d], – konservatyviai net ir XVIII amžiuje (p. 335–336). Redukuotų lyčių vartosenai taip pat įtakos turėjo konkrečių leksinių formų (tam tikrų veiksmažodžių) vartoseną (p. 352, 353), formulinis kontekstas (p. 354) ir nulinė subjekto raiška (jei sakinio subjektas nulinis, dažniau rinkiasi neredukuotos formos) (p. 359). Socialinių veiksnių įtakos analizė parodė, kad šiai kaitai svarbus autorių amžius (jaunesni autoriai dažniau rinkosi redukuotas formas) (p. 339), kita vertus, kaita šiuo atveju inicijuota ne iš socialinių viršūnių, bet iš socialinių apačių, nes naujas variantas į rašomąją kalbą perimtas iš šnekamosios kalbos (p. 349). Laiškų analizė Ruttenui ir van der Wal padėjo patikslinti iki šiol olandų kalbos istorikų tik spėtą žodžių galūnių redukcijos regioninę sklaidą: redukuotos formos pirmiausia ėmė plisti Šiaurės Olandijoje⁸, Amsterdame, vėliau Pietų Olandijoje ir vėliausiai perimtos Zelandijoje (p. 360).

Dešimtas skyrius (p. 363–392) skirtas daugiausia olandų kalbos istorikų dėmesį patraukusiam reiškiniui – neigimo konstrukcijų kaitai – aptarti (p. 363). Ruttenas ir van der Wal, remdamiesi XVII amžiaus laiškais, analizuoja paskutinį neigimo konstrukcijų kaitos etapą, t. y. perėjimą nuo dvigubo (pvz., *die man en* [NEG] *wilde het gelt niet* [NEG] *geeve* ‘tas vyras nenorėjo duoti pinigų’, p. 379) prie viengubo (pvz., *ick vergeet het sterven mijn leven niet* [NEG] ‘aš visą savo gyvenimą nepamiršiu mirties’) neigimo (p. 363). Kadangi prie viengubo neigimo pereita XVII amžiuje, XVIII amžiaus laišakai šiame skyriuje nenagrinėjami (p. 364). Neigimo raiškos variavimas analizuojamas, atsižvelgiant į regioninį kontekstą ir kalbinio konteksto įtaką. Regioninė analizė patvirtino kitų tyrėjų išvalgas, kad kaita pirmiausia sklido iš Šiaurės Olandijos į šiaurės vakarus, vėliau – į pietvakarines tarmes (p. 367). Kita vertus, privačios kalbos duomenys rodo, kad dvigubas neigimas vartotas gerokai dažniau Amsterdame ir Pietų Olandijoje, t. y. tuose regionuose, kurių XVII amžiaus publikuotuose tekstuose jau išimtinai vartotos tik viengubo neigimo formos (p. 367). Neigimo raiškai nemažos įtakos turėjo ir vidiniai (kalbiniai) veiksniai, visų pirma sintaksinė pozicija: dvigubas neigimas dažnesnis pagrindiniuose sakiniuose su veiksnio ir tarinio inversija, taip pat šalutiniuose sakiniuose, o viengubas neigimas – veiksmažodžiu prasidedančiuose pagrindiniuose sakiniuose, taip pat vietiniame kontekste, pagrindiniame sakinyje (p. 369). Ruttenas ir van der Wal taip pat nustatė, kad neigimo raiškai svarbus kompleksškumo kriterijus, t. y. sakinio (frazės) ilgis, sandara ir atstumas tarp neiginio ir neigiamojo žodžio. Juo didesnis atstumas tarp

⁸ Olandija čia ir toliau žymi tik vieną iš Nyderlandų provincijų. Monografijos autoriai skiria keturis pagrindinius laišku

autorių kilmės regionus: Amsterdama (Šiaurės Olandiją), Šiaurės Olandiją, Pietų Olandiją ir Zelandiją (p. 11).

neiginio ir neigiamojo žodžio, juo didesnė tikimybė, kad bus vartojamas viengubas neigimas, ir priešingai – juo trumpesnis, juo didesnė tikimybė, kad bus pasirinktas dvigubas neigimas (p. 382). Viengubas neigimas taip pat dažnesnis ilgesnėse veiksmažodžių samplaikose, o dvigubas – trumpesnėse (p. 383, 384). Neigimo raiškos analizė socialiniais pūjviais parodė, kad kaita nuo dvigubo iki viengubo neigimo inicijuota aukštesnės socialinės klasės vyrų (p. 392).

Paskutiniajame, vienuoliktajame, skyriuje autoriai apibendrina ir tarpusavyje susieja pagrindines studijos išvadas. Nekartojant anksčiau įvardytų apibendrinimų, čia norėtusi akcentuoti keletą, mano nuomone, svarbesnių studijos įžvalgų.

Rutteno ir van der Wal tyrimas, skirtingai nei kiti panašaus pobūdžio istorinės sociolingvistikos darbai, neatskleidė didesnės amžiaus įtakos analizuotam variantiškumui. Tyrėjai tokią netikėtą tendenciją aiškina rašymo, kaip tam tikros konvencinės, sutartinės, išmoktos veiklos (angl. *conventionalised practice*) pobūdžiu: „Whereas gender and social rank are reliable predictors of a letter writer’s education and occupation, and thus of the degree to which he or she participates in the written culture, there is not such an obvious link between age and education or occupation, in particular not when dealing with adults“ (p. 396). Tai svarbi tyrimo išvada, rodanti, kad rašomosios kalbos variantiškumo priežastys ir tendencijos yra kitokios nei sakytinės kalbos.

Kita svarbi olandų atlikto tyrimo įžvalga, susijusi su kalbos kaitos tipu: beveik visi analizuoti kalbos kaitos reiškiniai inicijuoti sąmoningai, aukštesnės socialinės klasės vyrų, tai leidžia kelti hipotezę, kad rašomajai kalbai (skirtingai nei šnekamajai) būdingesnė kalbos kaita „iš viršaus“ (p. 405). Šią hipotezę, žinoma, reikėtų tikrinti, analizuojant kitų laikotarpių ir kalbinių bendruomenių rašomąją kalbą.

Trečia svarbi monografijos išvada yra susijusi su laiškų sakytiškumu. Atlikta analizė parodė, kad laiškų sakytiškumą reikėtų vertinti atsargiai: privačiuose laiškuose susipina ir sakytinės, ir rašytinės kalbos ypatybės, tad šiuo požiūriu laišakai yra hibridiško pobūdžio, atspindintys ne kasdienę šnekamąją kalbą⁹, o to meto neformalią (laisvąją) rašomąją kalbą (angl. *contemporary informal written language*) (p. 406). Vis dėlto monografijoje nebandytas tirti sakytinės ir rašytinės kalbos santykis, atsižvelgiant į skirtingus kalbos lygmenis, t. y. neakcentuota, kurios sakytinės kalbos ypatybės dažniausiai autorių nepastebėtos ir užrašytos laiškuose, ar skirtingi kalbos lygmenys autorių įvardytai supralokalizacijai pasiduooda vienodai, ar galima atkurti tam tikrų ypatybių pastebimumo hierarchijas (žemaičiams tokią žemaitiškų ypatybių pastebimumo hierarchiją yra nustatęs Giedrius Subačius¹⁰) ir kaip šių ypatybių pastebimumas koreliuotų su socialiniais veiksniais.

Ruttenas ir van der Wal pirmieji istorinės sociolingvistikos studijoje įteisino ir operacionalizavo *rašymo patirties*, kaip analitinio įrankio, sąvoką. Ji leido autoriams rekonstruoti XVII ir XVIII amžių olandų visuomenės tekstualizacijos kelią, t. y. per kalbos varijavimo ir kaitos procesus Ruttenas ir van der Wal parodė, kaip skirtingi olandų visuomenės socialiniai sluoksniai perėmė rašto kultūrą.

9 Plg. Elspass 2012, 157–158.

10 Subačius 1998, 32–39.

Literatūra:

- AUER, ANITA; CATHARINA PEERSMAN, SIMON PICKL, GIJSBERT RUTTEN, RIK VOSTERS, 2015: „Historical sociolinguistics: the field and its future“, *Journal of Historical Sociolinguistics* 1(1), 1–12.
- ELSPASS, STEPHAN, 2012: „The use of private letters and diaries in sociolinguistic investigation“, *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, ed. by Juan Manuel Hernández-Campoy, Juan Camilo Conde-Silvestre, Chichester: Wiley-Blackwell, 156–169.
- MARCINKEVIČIENĖ, RŪTA, 2010: *Lietuvių kalbos kolokacijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
- MARKELIS, DAIVA, 1999: „Jurgis acquires the reading habit“: *language and literacy in early Lithuanian-American immigrant life* (daktaro disertacija, rankraštis), Čikaga.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- WILLEMYS, ROLAND; WIM VANDENBUSSCHE, 2006: „Historical sociolinguistics: coming of age?“, *Sociolinguistica* 20, 146–165.

AURELIJA TAMOŠIŪNAITĖ
Sprachen Nordeuropas und des Baltikums (SNEB)
Institut für Slavistik, Turkologie und zirkumbaltische Studien
Johannes Gutenberg-Universität Mainz
Jakob-Welder-Weg 18
D-55099 Mainz, Deutschland
el. p.: atamosiu@uni-mainz.de

Gauta 2016 m. liepos 26 d.